

เพลงช้า เพลงเร็ว: การรำถวายมือในพิธีไหว้ครูโขน-ละคร Pleng Cha Pleng Reow: The Ram Tha Wai Mue Dance in Wai Kru Khon-Lakorn Ceremony

ฤดีชนก คชเสนี¹ และคณะ²⁻⁵ | Rudeechanok Gachaseni & et al.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา ความสำคัญ โอกาสในการรำ และกระบวนการทำรำเพลงช้า เพลงเร็ว ที่ใช้สำหรับการรำถวายมือในพิธีไหว้ครูโขน-ละคร ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทยและประสบการณ์

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, ติดต่อได้ที่ : Dum.aditor@gmail.com

¹Assistant Professor, Program in Drama Education, The College of Dramatic Arts, Bundipatnasilpa Institute, e-mail: Dum.aditor@gmail.com

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ณฤมณ นนทร ครูชำนาญการพิเศษ สาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ติดต่อได้ที่ : Narumon.nanakom@gmail.com

²Assistant Professor Narumon Na Nakom, Senior Professional, Program in Drama Education, The College of Dramatic Arts, Bundipatnasilpa Institute, e-mail: Narumon.nanakom@gmail.com

³ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธนกร สุวรรณอำภา ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ติดต่อได้ที่ : bankruoun@gmail.com

³Assistant Professor Tanakorn Suwanampha, Assistant Professor, Program in Drama Education, The College of Dramatic Arts, Bundipatnasilpa Institute, e-mail: bankruoun@gmail.com

⁴ผู้ช่วยศาสตราจารย์จินตนา อนุวัฒน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ติดต่อได้ที่ : game_ja5@hotmail.com

⁴Assistant Professor Jintana Anuwat, Assistant Professor, Program in Drama Education, The College of Dramatic Arts, Bundipatnasilpa Institute, e-mail: game_ja5@hotmail.com

⁵นางสาวพิมพ์ิกา มหามาศ อาจารย์สาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ติดต่อได้ที่ : Pimpika.m@cda.bpi.ac.th

⁵Miss Pimpika Mahamart, Lecturer, Program in Drama Education, The College of Dramatic Arts, Bundipatnasilpa Institute, e-mail: Pimpika.m@cda.bpi.ac.th

ของคณะผู้เขียนมาวิเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า การรำถวายมือ เป็นการรำของบรรดาศิษย์นาฏศิลป์ในพิธีไหว้ครู โขน-ละคร ปัจจุบันปรากฏอยู่ในช่วงของพิธีครอบและรับมอบเพื่อบูชาครูและบำเรอถวายครู โดยผู้รำแต่งกายสวมเสื้อสีขาว นุ่งโจงกระเบน รำหันหน้าเข้าปริมพิธี โดยตัวพระอยู่ทางซ้ายและตัวนางอยู่ทางขวา โครงสร้างท่ารำประกอบด้วย การรำเพลงช้า เพลงเร็ว และเพลงลา ในระยะแรกนั้นกระบวนท่ารำใช้เป็นการตัดทอนจากเพลงช้า (ทำนองเพลงสร้อยสน) และเพลงเร็ว (ทำนองเพลงแม่วอนลูก) ที่ใช้ฝึกปฏิบัติท่ารำพื้นฐานของนักเรียนนาฏศิลป์ไทย (ละคร) เรียกว่า “เพลงช้า เพลงเร็ว แบบตัด” ต่อมาในปี พ.ศ. 2514 ครูลมูล ยมะคุปต์ และครูเฉลย สุขะวนิช ได้ตัดทอนกระบวนท่ารำเพลงช้า (ทำนองเพลงเต่าเห่) ให้เหลือ 11 ท่า ต่อด้วยท่ารำเพลงเร็วจากทำนองระบำสี่บท จำนวน 6 ท่า และจบด้วยเพลงลา 3 ท่า มาใช้ในการรำถวายมือเพื่อให้กระบวนท่ารำของตัวพระและตัวนางเป็นรูปแบบเดียวกัน เกิดความพร้อมเพรียงและงดงาม แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาทางด้านนาฏศิลป์ไทยของบรมครู ตลอดจนจรรยาบรรณนิยมปฏิบัติที่ยึดถือเป็นแบบแผนมาจนถึงปัจจุบัน ควรค่าแก่การอนุรักษ์ สืบทอดให้คงอยู่คู่เอกลักษณ์ของชาติสืบไป

คำสำคัญ: พิธีไหว้ครู โขน-ละคร เพลงช้า เพลงเร็ว รำถวายมือ

Abstract

The article on Pleng Cha Pleng Reow: the Ram Tha Wai Mue dance in Wai Kru Khon-Lakorn ceremony aims to investigate the background and sequence of Pleng Cha Pleng Pleng Reow postures used in the Ram Tha Wai Mue dance in Wai Kru Khon-Lakorn ceremony of the College of Dramatic Arts. The data were collected by researching information from the related books and research, interviewing the experts in Thai dance, and implementing the authors' experiences to analyze the data. The findings reveal that the Ram Tha Wai Mue dance is the dance performed by the students who study Thai dance in the essential rituals of the Wai Kru Khon-Lakorn ceremony. It occurs during the ceremony of Krob and Rubmob to worship and make merit for the teachers. The dancers dress in white shirts and wear a loincloth. They dance facing the ceremony, with the actors on the left and the

เพลงช้า เพลงเร็ว: การรำถวายมือในพิธีไหว้ครูขอนแก่น

actresses on the right. The dance structure consists of dancing in Pleng Cha, Pleng Reow, and Pleng La. In the beginning, the dance steps were performed using shortened Pleng Cha (Soi Son Song) and Pleng Reow (Mae Won Luk song) which are used in practicing the basic dance of the students who study Thai dance. The songs are later called “Pleng Cha Pleng Reow Baeb Tud”. Later, in 1971, Kru Lamul Yamakup and Kru Chaley Sukhavanich, shortened the slow dance process (melody of the turtle melody) to 11, followed by a quick dance from the end of the four-act dance. Six poses and three donkey poses are used in hand-offering dances so that the dance process of the monk and herself is the same. It is in unison and beautiful. It demonstrates the wisdom of Thai dance as well as the traditions that have been upheld in the past. It is worth preserving, inheriting, and maintaining a national identity.

Keywords: Wai Kru Khon-Lakorn Ceremony, Pleng Cha, Pleng Reow
Ram Tha Wai Mue

บทนำ

นาฏศิลป์ไทยได้รับอิทธิพลมาจากนาฏศิลป์อินเดีย ซึ่งเป็นประเทศที่มีอารยธรรมเก่าแก่และเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่โบราณกาล ได้เผยแพร่วิทยาการต่าง ๆ เช่น การแพทย์ กฎหมาย อักษรศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและนาฏศิลป์ ดนตรี ที่เรียกว่า การดนาฏยา อันเป็นละครที่เก่าแก่ที่สุดของอินเดีย ซึ่งหมายถึงการร่ายรำตามแบบของพระภคต (เต็มสิริบุญยสิงห์ และ เจือ สตะเวทิน, 2526: 4) การแสดงประเภทนี้กล่าวถึงในตำรา นาฏยศาสตร์ ใช้ผู้หญิงแสดงล้วนเรียกผู้แสดงเหล่านี้ว่า “เทวทาสี” ซึ่งมีหน้าที่ร่ายรำถวายพระผู้เป็นเจ้า ณ เทวาลัย ซึ่งก่อนการแสดงจะมีการไหว้ครู เรียกว่า “อลาริปปุ” (Alarippu) เพื่อบูชาองค์พระอิศวรที่ชาวอินเดียนับถือว่าเป็นราชาแห่งการร่ายรำ (ขวัญฟ้า ภู่งงษ์สุทธิ์, 2561: 42) จุดประสงค์ของการร่ายรำเพื่อบูชาครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในนาฏศิลป์ไทยมีความเชื่อสอดคล้องกับการประกอบพิธีกรรม กล่าวคือ การฟ้อนรำ ในพิธีกรรมต่าง ๆ สามารถแสดงถึงความเชื่อในเรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูตผีปิศาจ เช่น การฟ้อนรำในพิธี

รำผีฟ้า เพื่อรักษาโรคและสะเดาะเคราะห์ การพ้อนผีตมผีเม็ง เพื่อบูชาบรรพบุรุษ (วาทิน ศานต์ สันติ, 2559: ออนไลน์) และการพ้อนรำเพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนจารีตในการรำถวายมือก่อนการแสดงละครชาตรี และโดยเฉพาะการรำถวายมือในพิธีไหว้ครูชนละคร เชื่อว่าส่วนหนึ่งน่าจะมาจากอิทธิพลความเชื่อ การบูชาครู เทพเจ้าทางด้านนาฏศิลป์ดนตรี และตำรานาฏยศาสตร์ของอินเดีย

พิธีไหว้ครูชนละครเป็นประเพณีที่บุคคลในแวดวงนาฏศิลป์ปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน นิยมจัดขึ้นปีละ 1 ครั้ง จะเลือกวันพฤหัสบดีเป็นวันประกอบพิธี สำหรับวิทยาลัยนาฏศิลป์ จะจัดพิธีนี้ในภาคเรียนที่ 1 ของปีการศึกษา โดยวัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีไหว้ครูชนละคร คือ เพื่อบูชาเทพเจ้าและครูบาอาจารย์ที่เคยประสิทธิ์ประสาทวิชาให้กับวงการนาฏศิลป์ไทย จึงเชื่อกันว่าเป็นพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ พิธีไหว้ครูชนละครยังถือว่าเป็น “พิธีไหว้ครูละครหลวง” หรือนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า “พิธีหลวง” สามารถสืบค้นได้เป็นครั้งแรก เท่าที่ปรากฏหลักฐานในพระราชพิธีไหว้ครูละครหลวง ในสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) พ.ศ. 2397 สันนิษฐานกันว่าได้พัฒนารูปแบบพิธีมาจากการไหว้ครูละครนอก การประกอบพิธีไหว้ครูชนละครใช้เวลาทั้งสิ้นจำนวน 2 วัน คือ วันพุธกับวันพฤหัสบดี มีรายละเอียดที่สำคัญจำนวน 3 ภาค ได้แก่ ภาคพิธีสงฆ์ ภาคพิธีไหว้ครู และภาคพิธีครอบ โดยตอนบ่ายของวันพุธซึ่งเชื่อกันว่าเป็นวันสุกดิบจะเริ่มประกอบพิธีสงฆ์ ส่วนตอนเช้าของวันพฤหัสบดีประกอบพิธีภาคไหว้ครูและภาคครอบครุตตามลำดับต่อไป

รำถวายมือ เป็นการรำให้ครูดูหรือเป็นการแสดงความสามารถให้ครูได้เห็น เพื่อแสดงความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ที่ได้ทำการอบรมสั่งสอนมา และแสดงความเคารพบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า เพื่อแสดงความขอบคุณที่ลบล้างบาปให้เกิดความสำเร็จ การรำถวายมือเป็นส่วนหนึ่งในขั้นตอนของพิธีไหว้ครู ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากการรำบูชาโรงละครของอินเดีย เพลงที่ใช้สำหรับการรำถวายมือ คือ เพลงที่บรรดาศิษย์ในพิธีตกลงเรียกขึ้นเพื่อใช้ในการรำถวายมือหลังจากการครอบครูแล้ว ครู ศิลปินอาวุโสจะร่ายรำนำหน้าบรรดาศิษย์ทั้งหลายและจะร่ายรำพร้อมกับดนตรีบรรเลงประกอบ ซึ่งการรำถวายมือจะใช้เพลงช้า เพลงเร็ว เพราะถือเป็นเพลงพื้นฐานและมีความสำคัญสำหรับผู้ฝึกหัดนาฏศิลป์ไทยทุกคนที่จะต้องสามารถรำได้ดีและร่ายอย่างงดงาม คณะผู้เขียนจึงมีความสนใจศึกษาการรำถวายมือเพื่อให้เห็นถึงความเป็นมา ความสำคัญ โอกาสที่ใช้ และกระบวนการรำ

เพลงช้า เพลงเร็ว: การรำถวายมือในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร

เพลงช้า เพลงเร็วที่ใช้ในการรำถวายมือของวิทยาลัยนาฏศิลป์ เพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลไว้เป็นเอกสารทางวิชาการ อันจะเป็นประโยชน์ให้แก่ผู้ที่สนใจ อีกทั้งองค์ความรู้ที่จะได้รับในครั้งนี้จะสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการรำถวายมือประกอบพิธีไหว้ครูโซน-ละครสำหรับสถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานรัฐและเอกชนที่จัดพิธีไหว้ครูเอง ถือเป็นการอนุรักษ์มรดก ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติให้เกิดความเข้มแข็งต่อไป

ความหมายของการรำถวายมือ

ประสิทธิ์ ธีรานันท์ (2552: 5770) ได้กล่าวไว้ในหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง ความว่า “การรำถวายมือ หมายถึง การรำบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และครูบาอาจารย์ที่ได้รับอบรมสั่งสอนมาและเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองเป็นการแสดงกตัญญูกตเวที” ส่วน ประเมษฐ์ บุญยะชัย (2540: 209) ได้ให้ความหมายไว้ในวิจัยการรำของผู้ประกอบพิธีในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร ไว้ว่า “การรำถวายมือ หมายถึง การรำต่อหน้าครูหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ มีจุดประสงค์เพื่อเป็นการรำบำเรอถวาย และเป็นการแสดงผลงานความสามารถให้ครูได้เห็น” ซึ่งสอดคล้องกับอมรา กล้าเจริญ (2537: 89) อธิบายไว้ในวิจัยละครชาตรีที่แสดง ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาว่า “การรำถวายมือ คือ การรำเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อแสดงความขอบคุณที่ได้ประทานความสำเร็จ ความปรารถนามาให้”

คณะผู้เขียนสามารถสรุปได้ว่า การรำถวายมือ หมายถึง การรำให้ครูดูหรือเป็นการแสดงความสามารถให้ครูได้เห็น เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อครูบาอาจารย์ที่ได้อบรมสั่งสอนมา และแสดงความเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า เพื่อแสดงความขอบคุณที่ดลบันดาลให้เกิดความสำเร็จ

ความเป็นมาและความสำคัญของการรำถวายมือ

นาฏศิลป์ไทย ได้รับอิทธิพลแบบแผนตามแนวคิดจากอารยธรรมอินเดียเกี่ยวกับวรรณกรรมที่เป็นเรื่องของเทพเจ้าและตำนานการป้อนรำซึ่งแต่งโดยพระภคมุนี เรียกว่า “คัมภีร์ภคตนาฏยศาสตร์” ถือเป็นอิทธิพลสำคัญต่อ แบบแผนการสืบสานและถ่ายทอดนาฏศิลป์ของไทยจนเกิดขึ้นเป็นเอกลักษณ์ของตนเองที่มีรูปแบบ แบบแผนการเรียนการสอน

การฝึกหัด รวมถึงขนบธรรมเนียม และจารีตก่อนการแสดงละคร มาจาก “ภารตนาฏยา” (Bharata Natya) หรือภารตนาฏยัม เป็นละครที่เก่าแก่ที่สุดของอินเดียเป็นแม่บทของละครอินเดีย ได้รับแบบแผนมาจากตำรานาฏยศาสตร์ ซึ่งคำว่าภารตนาฏยัม มีความหมายว่า การร่ายรำตามแบบของพระภรต ตามตำราที่พระภรตได้รวบรวมไว้ ซึ่งก่อนการแสดงจะมีการไหว้ครู เรียกว่า “อลาริปปุ” (Alarippu) ซึ่งแปลว่าการโปรยดอกไม้ หรือการร่ายรำเบิกโรงเพื่อบูชาองค์พระอิศวร ซึ่งจะต้องทำพิธีไหว้ครูเพื่อแสดงความเคารพและความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์ อีกทั้งเป็นการขอขมาลาโทษ และแสดงความเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า เพื่อแสดงความขอบคุณที่ดลบันดาลให้เกิดความสำเร็จ ดังที่ วีระศิลป์ ช้างขุน (สัมภาษณ์: 21 สิงหาคม 2564) ได้กล่าวถึงที่มาของการร่ายรำมือและความสำคัญของรำบูชาโรงไว้ว่า “การร่ายรำมือนั้น ไทยได้นำเอาแบบแผนมาจากการรำบูชาโรงละครของอินเดีย ซึ่งการบูชาโรงละครเป็นขั้นตอนสำคัญในการที่จะเริ่มเล่นละครของอินเดีย ชาวอินเดียมีความเชื่อกันว่าทุกส่วนประกอบในโรงละครจะมีเทพหรือเทวดาคอยปกปักรักษาอยู่ทุกที่ อาทิ ท้าววิหตะระ รักษาห้องแต่งตัว ท้าววิรุณ รักษาบนอากาศ พระอัคนี รักษาเวทีแสดงละคร เทวดา รักษาพัสดุสิ่งของทั้งหลาย นางยักษิณี รักษาโรงละครทั้งหมด” แสดงให้เห็นว่าทุกส่วนของโรงละครล้วนมีเทพเจ้าคอยปกปักรักษาทั้งหมด ดังนั้นก่อนที่จะทำการแสดงต้องมีการขอขมา เพื่อทำการเคารพบูชาโรงละคร ส่วนในพิธีกรรมโนราโรงครูของชาวภาคใต้นั้นก็มีการรำบูชาครูเช่นกัน เป็นการรำของนายโรงและศิษย์โนรา ประกอบด้วย การรำสิบสองคำพริต รำสิบสองเพลง และรำสิบสองเรื่อง เรียกว่า “รำหน้าศาล” หรือ “รำถวายครู”

ความสำคัญของการรำถวายมือนั้น ในแวดวงนาฏศิลป์มีความเชื่อเกี่ยวกับครูบาอาจารย์ทางนาฏศิลป์ที่ล่วงลับไปแล้วจึงได้มีการจัดพิธีไหว้ครูโน-ละครขึ้น ซึ่งในส่วนของพิธีกรรม จะมีหลายองค์ประกอบ เช่น การถวายเครื่องสังเวย ถวายเครื่องสักการะ เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลแก่ปรมาจารย์ทั้งหลายที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ศิษย์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจน ในเรื่องของความกตัญญูตเวทีของศิษย์ที่มีต่อครูบาอาจารย์ ในส่วนของการรำถวายมือที่เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมไหว้ครูมาตั้งแต่อดีตนั้น เชื่อกันว่าการรำถวายมือ เป็นการรำบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือครูบาอาจารย์ เพื่อแสดงความกตัญญูตเวที และเป็นการรำบำเรอถวาย ทั้งนี้ สมบัติ แก้วสุจริต (สัมภาษณ์: 21 กันยายน 2563) ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของการรำถวายมือไว้ว่า “การรำถวายมือ

เพลงช้า เพลงเร็ว: การรำถวายมือในพิธีไหว้ครูขอนแก่น-ละคร

เปรียบเสมือนกับวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของด้านการต้อนรับ โดยการบริการอาหาร เครื่องดื่ม เครื่องหอม เปรียบกับขบวนการศิลปไทยก็จะมี การต้อนรับที่ยิ่งกว่าก็คือการรำ เช่น การต้อนรับพระราชาคันตุกะหรือบุคคลสำคัญ จะมีการแสดงเพื่อต้อนรับเช่นกัน” การรำถวายมือจึงเป็นการรำบำเรอถวายต่อครูบาอาจารย์ สามารถรำในโอกาสต่าง ๆ ดังนี้

โอกาสในการรำถวายมือ

โอกาสในการรำถวายมือแบ่งออกได้ 3 โอกาส ดังนี้

1. การรำถวายมือในพิธีบวงสรวง

การรำถวายมือในพิธีบวงสรวงมนุษย์มีความเชื่อในเรื่องของ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงจัดพิธีบวงสรวงขึ้นเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยมีการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ช่วย ดลบันดาลให้ได้ในสิ่งที่ตนเองปรารถนา เพื่อช่วยปกป้องรักษา อำนาจโชคลาภและเสริมสิริมงคล ให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธี มีการอัญเชิญเหล่าเทพยดาทั้งหลายลงมาประทับในพิธีพราหมณ์ ในพิธี บวงสรวงนั้น ก็จะมีการจัดการถวายเครื่องสังเวย หรือแม้แต่กระทั่งการรำถวายมือ ซึ่งเป็น สิ่งหนึ่งที่ขาดมิได้ ก็พบเจอในพิธีบวงสรวงเช่นกัน การรำถวายมือในพิธีบวงสรวง เป็นการพ้อนรำ ถวายเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดความสำราญพระหฤทัย สามารถใช้เพลงอะไรก็ได้ที่สื่อ ให้เห็นถึงความเป็นสิริมงคล การรำถวายมือในพิธีบวงสรวงจะปรากฏในช่วงของการถวาย เครื่องสังเวย ซึ่ง ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ (สัมภาษณ์: 31 ตุลาคม 2563) กล่าวว่า “การรำถวายมือ ในพิธีบวงสรวงของวิทยาลัยนาฏศิลป์ มีการกำหนดไว้ คือ เพลงช้า เพลงเร็ว ระเบียบ ระบำ แต่จริง ๆ แล้วการรำถวายมือในพิธีบวงสรวง สามารถรำเพลงหน้าพาทย์สาธุการ เพลงหน้าพาทย์ โปรยข้าวตอก หรือเพลงหน้าพาทย์อื่น ๆ ที่แสดงออกถึงความเป็นสิริมงคลได้”

ภาพที่ 1: การรำถวายมือในพิธีบวงสรวงพระพิฆเนศ เนื่องในงาน 84 ปี วิทยาลัยนาฏศิลป์
ที่มา: จินตนา อนุวัฒน์ (2561)

2. การรำถวายมือของละครชาตรี

การรำถวายมือของละครชาตรีเป็นส่วนหนึ่งในช่วงพิธีกรรมก่อนการแสดงละครชาตรี ซึ่งช่วงพิธีกรรมก่อนการแสดงจะเป็นการรำถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ที่ทำให้เจ้าภาพประสบความสำเร็จ การรำถวายมือของละครชาตรี เป็นขั้นตอนสำคัญที่ขาดไม่ได้ของการแก้สับบน เพื่อให้การแก้บนสำเร็จบริบูรณ์ และสับบนขาด นอกจากนี้ยังเป็นการรำชุดแรกของการแสดง ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นชุดรำเบิกโรงของละครชาตรีเพื่อการแก้สับบน ดังนั้นผู้แสดงทุกคนจะต้องรำได้ ในที่นี้จะกล่าวถึง การรำถวายมือก่อนการแสดงละคร ซึ่งจะรำเมื่อร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์เสร็จสิ้นลงโดยดนตรีจะรับและบรรเลงติดต่อกันไป (จันทิมา แสงเจริญ, 2539: 84) ในสมัยรัตนโกสินทร์ ละครโนรา-ชาตรีได้รับความนิยมแพร่หลายมากในภาคกลางจนกลายเป็นการแสดงแบบหนึ่งของภาคกลางเรียกกันว่า “ละครชาตรี” มีการปรับปรุงคล้ายกับละครของภาคกลางมากขึ้น (ธีรยุทธ ขวงศรี, 2542: 5778) และเริ่มไม่รำชุดชาตรีไหว้ครูในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา แต่ใช้กระบวณรำเพลงช้า เพลงเร็วและเพลงลาแทน ซึ่งในวงการละครรำแก้สับบนเรียกว่า “รำถวายมือ”

เพลงช้า เพลงเร็ว: การรำถวายมือในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร

ภาพที่ 2: การรำถวายมือในพิธีก่อนแสดงละครชาตรี ของคณะละครชาตรีเมืองเพชรบุรี นิยมใช้ตัวพระคู่หน้า ไม่จัดคู่พระนาง

ที่มา: จันทิมา แสงเจริญ (2539)

3. การรำถวายมือในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร

การรำถวายมือในพิธีไหว้ครูโซน-ละครเป็นส่วนหนึ่งในช่วงพิธีไหว้ครูโซน-ละคร ขั้นตอนนี้จะปรากฏอยู่ในช่วงของพิธีครอบและพิธีรับมอบ เป็นการรำของบรรดาศิษย์ผู้มาเข้าร่วมประกอบพิธี ซึ่งครูศิลปินอาวุธโสจะรำนำหน้าบรรดาศิษย์ทั้งหลาย พร้อมกับดนตรีบรรเลง เพื่อเป็นการรำบำเรอถวายการแสดงความคารวะบูชาแก่ครูบาอาจารย์ ในอดีต พ.ศ. 2425-2468 ครั้งพระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) เป็นประธานผู้ประกอบพิธีไหว้ครู การรำถวายมือปรากฏอยู่ในภาคพิธีไหว้ครูในช่วงของการพิธีกรรมสังเวศ ซึ่งนอกจากเป็นการรำบูชาครูแล้วยังเป็นการแสดงความรู้ความสามารถของศิษย์ ต่อหน้าประธานผู้ประกอบพิธีที่สมมุติตนเป็นพระภคตฤิษี เพื่อประธานผู้ประกอบพิธีได้คัดเลือกศิษย์ที่มีความสามารถเข้าพิธีครอบและรับมอบต่อไป

การประกอบพิธีไหว้ครูโซน-ละคร ของวิทยาลัยนาฏศิลป์นั้นถือว่าเป็นพิธีไหว้ครูตามแบบแผนละครหลวงหรือเรียกว่า “พิธีหลวง” ซึ่งหมายถึง พิธีในราชสำนักหรือราชการที่กรมศิลปากรเป็นผู้จัดขึ้น สามารถสืบค้นได้เป็นครั้งแรก เท่าที่ปรากฏหลักฐานในพระราชพิธีไหว้ครูละครหลวง ในสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)

พ.ศ. 2397 สันนิษฐานกันว่าได้พัฒนารูปแบบพิธีมาจากการไหว้ครูละครนอก (ประเมษฐ์ บุญยะชัย, 2540: 180) ซึ่งการไหว้ครูละครนอกปรากฏการรำถวายมือ อยู่ในช่วงพิธีหลังการครอบครูในตำนานเรื่องละครโอ๊หนา ตอนที่ว่าด้วย ประเพณีละครนอก ความว่า “ครั้นครอบแล้ว ครูจึงเรียกหน้าพาทย์เพลงซ้ำกับเพลงเร็วให้ศิษย์รำ “ถวายมือ” พร้อมกัน ครั้นรำถวายมือจบแล้วครูเรียกหน้าพาทย์พราหมณ์ออก ครูรำออกพอนมณฑลพิธี แล้วถอดหัวภูษาออกจากศีรษะ เป็นเสร็จการพิธีครอบเพียงเท่านั้น” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2508: 73)

ภาพที่ 3: รำถวายมือ ในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร วิทยาลัยนาฏศิลป์

ที่มา: พิมพิกา มหามัตย์ (2563)

เพลงที่ใช้สำหรับการรำถวายมือ คือ เพลงที่เรียกเพื่อใช้ในการรำถวายมือของโอกาสต่าง ๆ หลังจากการครอบครูแล้วครูศิลปนาฏศิลป์จะรำนานบรรดาศิษย์ทั้งหลายและจะร่ายรำพร้อมกับดนตรีบรรเลง ซึ่งเพลงที่ใช้สำหรับการรำถวายมือ จะใช้เพลงช้า เพลงเร็ว เพราะถือว่าเป็นพื้นฐานและสำคัญสำหรับผู้ฝึกหัดนาฏศิลป์ไทยที่ทุกคนจะต้องสามารถทำได้ดีและร่ายอย่างงดงาม

เพลงช้า เพลงเร็ว เป็นเพลงประเภทหน้าพาทย์ ถ้าจะจัดอยู่ในหน้าพาทย์ไหว้ครู ก็จัดอยู่ในประเภทเพลงหน้าพาทย์อัญเชิญครูโซน-ละคร ตัวพระและตัวนางมาร่วมในพิธีให้ลูกศิษย์ได้เคารพในวันไหว้ครู และยังใช้เพลงช้า เพลงเร็ว ในการรำถวายมือในพิธีไหว้ครู อีกทั้งยังนำมาใช้สำหรับหลักสูตรบทเรียนนาฏศิลป์เบื้องต้น โดยเฉพาะผู้ฝึกหัดที่ได้รับคัดเลือกให้เป็นตัวพระและตัวนาง ซึ่งเพลงช้า เพลงเร็ว สามารถแบ่งออกเป็น 5 ประเภทดังนี้

เพลงช้า เพลงเร็ว: การร่ำถวายมือในพิธีไหว้ครูโขน-ละคร

1. **เพลงช้า-เพลงเร็ว แบบเต็ม** เป็นเพลงที่ใช้สำหรับการฝึกหัดนาฏศิลป์ไทยเบื้องต้น ซึ่งกระบวนท่ารำระหว่างตัวพระและตัวนางจะแตกต่างกัน ท่ารำเพลงช้า เพลงเร็วเหล่านี้ สืบทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและได้จดจำสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน กระบวนท่ารำ เพลงช้า เพลงเร็ว ที่ใช้เป็นหลักสูตรในวิทยาลัยนาฏศิลป์นี้ ตัวพระได้รับการถ่ายทอดมาจากพระยานัฏกานูรักษ์ ปรมจารย์ของกรมมหรสพในรัชกาลที่ 6 โดยครูลมุล ยมะคุปต์ เป็นผู้นำมาฝึกหัดนักเรียน ส่วนท่ารำของตัวนาง หม่อมครูต่วน (ศุภลักษณ์ ภัทธนาวิก) ซึ่งเป็นนางตัวเอกของคณะละครวังบ้านหม้อละครของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) เป็นผู้นำมาฝึกหัดถ่ายทอดให้แก่กนักเรียน ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งโรงเรียน นาฏดุริยางค์ศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ. 2477 (ประเมษฐ์ บุญยะชัย, 2526: 77-78)

2. **เพลงช้า-เพลงเร็ว แบบตัด** เป็นเพลงที่ตัดทอนมาจากเพลงช้า เพลงเร็ว แบบเต็ม เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาเรียนและสามารถปรับใช้ในโอกาสต่าง ๆ ได้ตามความเหมาะสม เช่น ใช้สำหรับการแสดงโขน ชุดนางลอย (พระรามลงสรง) การแสดงละครเรื่อง เงาะป่า (ระบำนางกอย) ใช้สำหรับการสาธิตท่ารำ การอบรมภาคฤดูร้อน และการฝึกปฏิบัติวิชาไท เป็นต้น

3. **เพลงช้า-เพลงเร็ว ระบำ** เป็นเพลงที่ตัดทอนมาจากการรำเพลงช้า เพลงเร็ว แบบเต็ม ซึ่งเพลงช้า เพลงเร็ว ระบำ เป็นการรำที่อยู่ต่อท้ายระบำสี่บท ประกอบด้วย เพลงพระทอง เพลงเข้าหลุด เพลงสระบุนหรง และ เพลงบลีม จบด้วยเพลงช้า เพลงเร็ว ระบำ ซึ่งเพลงช้า เพลงเร็ว ระบำ มีลักษณะการกระบวนท่ารำที่คล้ายกันระหว่างตัวพระและตัวนาง แตกต่างกันแค่เหลี่ยมและวงเท่านั้น

4. **เพลงช้า-เพลงเร็ว นารายณ์** เป็นการรำที่ใช้ในวังสวนกุหลาบของสมเด็จพระเจ้าฟ้าอัยยวงศ์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา เป็นการรำบวงสรวงให้แก่เทพเจ้าที่อยู่ในวัง ในพิธีตั้งศาลพระภูมิ โดยใช้ท่ารำนารายณ์ ผู้รำต้องเป็นนายโรงและนางเอกเท่านั้น ผู้รำในครั้งนั้น คือ ครูลมุล ยมะคุปต์ เป็นพระเอก คุณครูอ่อนเรือน เป็นนางเอก ครั้นเมื่อเจ้าฟ้าอัยยวงศ์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมาทิวงคต ไม่ปรากฏการแสดงชุดนี้อีกเลย ต่อมาคุณครูลมุล ยมะคุปต์ ได้ถ่ายทอดกระบวนท่ารำนี้แก่ ครูอุดม กุลเมธพนธ์ (อังศุธร) และศิษย์รุ่นต่อมา ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์กฤษณา ภักดีเทวา และครูวิรัช มีบ่อทรัพย์ หลังจากนั้นผู้ช่วยศาสตราจารย์กฤษณา ภักดีเทวา ได้นำการรำเพลงช้า-เพลงเร็ว นารายณ์ ออกแสดงเผยแพร่เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2546 เนื่องในงานครบรอบ 70 ปี ศาลาเฉลิมกรุง (สุชาติ วีระพันธ์ และคณะ, 2558: 24)

5. เพลงช้า-เพลงเร็ว ที่ใช้รำถวายมือ ในพิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ได้ปรับปรุงและตัดทอนให้มีความสั้นและกระชับ เหมาะสมกับการรำถวายมือในพิธีไหว้ครู โดยตัดทอนที่ควงคู่กันระหว่างตัวพระและตัวนางออก ให้กระบวนท่ารำและจังหวะเหมือนกันแตกต่างกันตามลักษณะท่ารำระหว่างตัวพระและตัวนาง ซึ่งแตกต่างจากการรำถวายมือ ใน พ.ศ. 2488-2513 ที่ใช้เพลงช้า เพลงเร็วแบบตัด ซึ่งเป็นกระบวนท่ารำที่ตัวพระ-ตัวนาง รำที่ไม่เหมือนกัน โดยเพลงช้าบรรเลงด้วยเพลงสร้อยสน เพลงเร็วบรรเลงด้วยเพลงเร็วทำนองแม่วอนลูก บางครั้งตัวพระจะรำจบก่อนทำให้ผู้บรรเลงเกิดความสับสนในการบรรเลงเพลง ดังที่นพรัตน์ศุภการ หวังในธรรม (สัมภาษณ์: 4 มกราคม 2564) ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการรำถวายมือของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ไว้ว่า “ในช่วงปี พ.ศ. 2514 ได้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนท่ารำให้ทั้งตัวพระและตัวนางจบพร้อมกัน โดยครูสมุล ยมะคุปต์ และครูเฉลย ศุขะวนิช ได้นำเพลงที่ต่อท้ายระบำสี่บท มาตัดทอนให้เหมาะสมกับการรำถวายมือในพิธีไหว้ครูโดยตัดทอนที่ควงคู่กันระหว่างตัวพระและตัวนางออก ให้มีความสั้นและกระชับ เหมาะสมกับการรำถวายมือในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร” ซึ่งสอดคล้องกับที่สมพิศ ธรรมศิริ (สัมภาษณ์: 27 กันยายน 2563) ที่กล่าวว่า “การรำถวายมือมีการเปลี่ยนแปลงจากเพลงช้า เพลงเร็ว แบบตัด ซึ่งเพลงช้าบรรเลงด้วยเพลงสร้อยสนซึ่งเป็นกระบวนท่ารำที่ไม่เหมือนกัน ได้มีการปรับเปลี่ยนให้กระบวนท่ารำระหว่างตัวพระและตัวนางท่ารำเหมือนกันแตกต่างกัน และรำจบกระบวนท่ารำพร้อมกันในเพลงเต่าเห่” ซึ่งในครั้งนั้นครูอาคม สายาคม เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโซน-ละคร เพื่อให้การรำถวายมือของวิทยาลัยนาฏศิลป์เป็นแบบแผนและเป็นเอกลักษณ์

กระบวนท่ารำเพลงช้า-เพลงเร็วที่ใช้รำถวายมือในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร

กระบวนท่ารำเพลงช้า-เพลงเร็วที่ใช้รำถวายมือในพิธีไหว้ครูโซน-ละครของวิทยาลัยนาฏศิลป์ มีจำนวน 3 เพลง ได้แก่ 1) เพลงช้า อัตร่าจังหวะสองชั้น บรรเลงเพลงสร้อยสน เต่าเห่ 2) เพลงเร็ว อัตร่าจังหวะชั้นเดียว บรรเลงเพลงแม่วอนลูก และ 3) เพลงลา อัตร่าจังหวะสองชั้น โดยผู้รำจัดแถวแยกตัวพระ (นั่งซ้ายมือของตัวนาง) และตัวนาง (นั่งขวามือของตัวพระ) หันหน้าเข้าปริมพิธี

การรำถวายมือ กระบวนท่ารำเพลงช้า-เพลงเร็ว ประกอบด้วยท่ารำหลัก 20 ท่า แบ่งได้ดังนี้ เพลงช้า 11 ท่า เพลงเร็ว 6 ท่า และเพลงลา 3 ท่า ทั้งนี้ท่ารำหลัก แต่ละท่าจะมีท่าต่อเนื่อง ปฏิบัติซ้ำท่าและซ้ำมือโดยเปลี่ยนทิศ

เพลงช้า เพลงเร็ว: การรำถวายมือในพิธีไหว้ครูขอนแก่น-ละคร

ท่ารำเพลงช้า เพลงเร็ว ที่ใช้รำถวายมือในพิธีไหว้ครูขอนแก่น-ละคร ของแบบวิทยาลัยนาฏศิลป์ ผู้ที่จะสามารถรำได้จะต้องได้รับการฝึกหัดขั้นพื้นฐานมาเป็นอย่างดี และต้องเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้นาฏยศัพท์ให้ถูกต้อง เนื่องจากนาฏยศัพท์เป็นหลักของการเรียนนาฏศิลป์ไทย สำหรับท่ารำที่ใช้ขึ้นนั้นได้มีการดัดทอนมาจากเพลงช้า เพลงเร็วระบำ ที่อยู่ต่อท้ายระบำสี่บท ในส่วนของท่ารำของตัวพระ-ตัวนาง มีท่ารำและจังหวะที่เหมือนกันจะแตกต่างกันตามลักษณะของตัวพระ-ตัวนาง เช่น การตั้งวง การก้าวเท้า การกระดกเท้า เป็นต้น ท่ารำของตัวพระ-ตัวนางนั้น เป็นการนำเอาแม่ท่ามาเรียงลำดับ โดยมีลีลาเชื่อมท่ารำต่อเนื่องกันไป เริ่มจากท่านั่งคุกเข่าพนมมือไหว้ แล้วลุกขึ้นไหว้ทั้งสามทิศ ลุกขึ้นยืนรำทำต่อไปในเพลงช้าจนจบกระบวนท่า ต่อจากนั้นจึงเป็นการรำในเพลงเร็ว ตัวพระ-ตัวนางปฏิบัติท่าเหมือนกัน คือ ท่ารำกระเป๋าสีท่าพร้อมกับใช้ตัวและลักคอก และรำทำต่อไปตามกระบวนท่าจนจบเพลงแล้วจึงต่อด้วยเพลงลา ตัวพระ-ตัวนางจะรำขึ้นหน้า 2 ครั้ง ลงหลัง 2 ครั้ง ตัวพระจะปฏิบัติท่าหยิบจีบแล้วกราบจีบออกเป็นตั้งวง ส่วนตัวนางจะปฏิบัติท่าล้อแก้ว แล้วปล่อยจีบออกเป็นตั้งวง และค่อย ๆ นั่งลงโดยการเคล้ามือลง แล้วจบด้วยท่าไหว้พนมมือระดับอก

ภาพที่ 4: ท่ารำเพลงช้า “ท่าไหว้”

ที่มา: ปาณิสรา โกมลวิทย์ (2563)

ภาพที่ 5: ทำรำเพลงช้า “ทำสอดสร้อยมาลาแปลง”

ที่มา: ปาณิสรา โกมลวิทย์ (2563)

ภาพที่ 6: ทำรำเพลงเร็ว “ทำภมรเกล้า”

ที่มา: ปาณิสรา โกมลวิทย์ (2563)

ภาพที่ 7: ทำรำเพลงลา “ทำลา 1”

ที่มา: ปาณิสรา โกมลวิทย์ (2563)

เพลงช้า เพลงเร็ว: การรำถวายมือในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร

ในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ผู้เข้าร่วมพิธีจะต้องแต่งกาย สุภาพเรียบร้อย โดยสวมเสื้อสีขาว นุ่งโจงกระเบน ในส่วนของผู้นำนั้นต้องจัดให้แน่นแน เพื่อที่รำถวายครูบาอาจารย์ผู้ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้กับศิษย์ ซึ่งผู้ประกอบพิธีจะนั่งดู ศิษย์ที่มารำข้างหน้า เพื่อเป็นการพิจารณาตรวจสอบฝีมือ อีกทั้งยังเปรียบเสมือนขวัญและ กำลังใจสำหรับผู้เรียนนาฏศิลป์ไทย ผู้ที่เข้าร่วมพิธีไหว้ครูโซน-ละครมีขนบจารีตการปฏิบัติ ตนในการรำถวายมือ ดังนี้

1. ผู้รำถวายมือจะหันหน้าเข้าหาปริมพิธีไหว้ครูโซน-ละคร โดยผู้ประกอบพิธี จะนั่งดูศิษย์
2. การจัดแถวโดยให้ผู้รำตั้งแถวโดยแยกตัวพระ นั่งทางซ้ายมือของตัวนาง และ ตัวนางนั่งทางขวามือของตัวพระ
3. การลำดับแถวโดยเรียงตามความอาวุโส เริ่มด้วยผู้เชิ่วชาญาณ คุณครูผู้สอน ต่อด้วยนักศึกษาและนักเรียนที่มีสิทธิ์รำถวายมือ
4. ก่อนรำ เริ่มต้นด้วยการกราบเพื่อแสดงความเคารพต่อครูบาอาจารย์และ เป็นการขออนุญาต
5. กระบวนท่ารำจะเริ่มจากการนั่งคุกเข่าพนมมือไหว้ระดับอกแล้วลุกขึ้น โดยไหว้ทางขวามือ แล้วหมุนไปไหว้ทางซ้ายมือ เปรียบเสมือนการไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งผู้รำถวายมือจะต้องมีความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และครูบาอาจารย์ที่อยู่ในพิธี และเมื่อ จบกระบวนท่ารำทั้งหมดแล้ว ทุกคนจะจบด้วยท่านั่งคุกเข่าพนมมือไหว้ระดับอก
6. หลังรำ ผู้รำถวายมือทุกคนหมอบกราบเพื่อแสดงความเคารพต่อครูบา อาจารย์และเป็นการขอขมาลาโทษ หากผู้รำถวายมือรำทำไตผิดพลาดไป นอกจากนี้ผู้รำ ยังต้องกราบครุคนตรีที่บรรเลงเพลง กราบไหว้ผู้เชิ่วชาญาณนาฏศิลป์ไทยและคุณครูที่รำ ด้วยกันตามลำดับอาวุโส เป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมาอีกด้วย

ภาพที่ 8: การรำถวายมือ นำโดยครู ลำดับตามอาวุโส (ตัวพระอยู่ทางซ้าย ตัวนางอยู่ทางขวา)
ที่มา: พิมพิภา มหามาศย์ (2563)

บทสรุป

การรำถวายมือ เป็นการรำที่บรรดาศิษยานุศิษย์ในพิธีกรรมสำคัญของพิธีไหว้ครู โขน-ละคร ที่ได้รับอิทธิพลด้านความเชื่อและพิธีกรรม รวมถึงขนบธรรมเนียมและจารีตก่อนการแสดงละคร มาจาก “ภารตนาฏยา” (Bharata Natya) หรือ ภารตนาฏยัม อันเป็นแม่บทของละครอินเดียซึ่งได้รับแบบแผนมาจากตำรานาฏยศาสตร์ ก่อนการแสดงจะต้องทำพิธีไหว้ครู เรียกว่า “อลาริปู” (Alarippu) เพื่อแสดงความเคารพและความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์ อีกทั้งเป็นการขอขมาลาโทษ และแสดงความเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า เพื่อแสดงความขอบคุณที่ดลบันดาลให้เกิดความสำเร็จ ปัจจุบัน ปรากฏอยู่ในช่วงของพิธีครอบและรับมอบเพื่อบูชาครูและบำเรอถวายครูเป็นสำคัญ โดยผู้รำแต่งกายสวมเสื้อสีขาว นุ่งโจงกระเบน รำหันหน้าเข้าปริมพิธี โดยตัวพระอยู่ทางซ้ายมือและตัวนางอยู่ทางขวามือ โครงสร้างทำรำประกอบด้วยการทำรำเพลงช้า เพลงเร็วและเพลงลา ในระยะแรกนั้นกระบวนทำรำเป็นการตัดทอนมาจากทำรำเพลงช้า (ทำนองเพลงสร้อยสน) และทำรำเพลงเร็ว (ทำนองเพลงแม่ออนลูก) ที่ใช้สำหรับฝึกปฏิบัติทำรำพื้นฐานของนักเรียนสาขานาฏศิลป์ไทย (ละคร) เรียกว่า “เพลงช้า เพลงเร็ว แบบตัด” ต่อมาปี พ.ศ. 2514 ครูลมูล ยมะคุปต์ และครูเฉลย สุขะวงษ์ ได้ตัดทอนกระบวนทำรำเพลงช้า (ทำนองเพลงเต่าเห่) ให้เหลือจำนวน 11 ท่า ต่อด้วยทำรำเพลงเร็ว จากทำรำระบำสี่บท จำนวน 6 ท่า จบด้วยเพลงลา 3 ท่า มาใช้ในการรำถวายมือเพื่อให้

เพลงช้า เพลงเร็ว: การรำถวายมือในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร

กระบวนท่ารำของตัวพระและตัวนางเป็นรูปแบบเดียวกัน ซึ่งจะเห็นได้ว่าท่ารำเพลงช้า เพลงเร็ว ที่ใช้รำถวายมือในพิธีไหว้ครูโซน-ละครของแบบวิทยาลัยนาฏศิลป์ในปัจจุบันนั้น รูปแบบการรำมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีลีลากระบวนท่ารำที่สวยงาม แสดงถึงความพร้อมเพรียง ความชำนาญและความคล่องตัวในส่วนต่าง ๆ ของผู้รำ อีกทั้งยังทำให้ ผู้บรรเลงดนตรีสามารถบรรเลงได้อย่างง่ายดาย ไม่ทำให้เกิดความสับสน และผู้ที่มาร่วมใน พิธีรำถวายมือสามารถทำตามได้ ด้วยเป็นท่ารำที่ไม่ยากเกินไปแต่คงไว้ซึ่งความสวยงามของ ลีลาและท่ารำอยู่ กระบวนการรำถวายมือนี้สืบทอดจากครูละครของวิทยาลัยนาฏศิลป์รุ่น ต่อรุ่นต่อกันจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรมครูทางด้านนาฏศิลป์ไทยที่ ยึดถือเป็นแบบแผนมาจนถึงปัจจุบัน และควรค่าแก่การอนุรักษ์ สืบทอดให้คงอยู่คู่ เอกลักษณ์ของชาติสืบไป

อนึ่งการรำถวายมือ เป็นการทำให้ครูดูหรือเป็นการแสดงความสามารถให้ครูได้เห็น เพื่อแสดงความกตัญญูตเวทีต่อครูบาอาจารย์ที่ได้ทำการอบรมสั่งสอนมา และแสดง ความเคารพบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า เพื่อแสดงการขอบคุณที่ดลบันดาลให้เกิดความสำเร็จ ซึ่งในการรำถวายมือในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ มีจารีตที่ปฏิบัติสืบต่อกัน มายาวนาน รวมถึงมีการรำถวายมือที่เป็นเพลงหน้าพาทย์อื่น ๆ อีกหลายเพลงด้วยกัน การศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลในบทความนี้ มุ่งศึกษาด้านความเป็นมา ความสำคัญ โอกาสที่ ใช้และกระบวนท่ารำเพลงช้า เพลงเร็วที่ใช้ในพิธีไหว้ครูเท่านั้น ซึ่งจักเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ต่อวงวิชาการด้านนาฏศิลป์ เพราะยังไม่มีผู้ใดสืบค้น รวบรวมองค์ความรู้เรื่องนี้ไว้อย่างเป็น ระบบ หากผู้ใดมีความสนใจที่จะศึกษา สามารถศึกษาในประเด็นเพลงหน้าพาทย์อื่น ๆ ในพิธีไหว้ครูได้อีกหลายประเด็น ทั้งนี้องค์ความรู้ดังกล่าวสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางใน การรำถวายมือประกอบพิธีไหว้ครูโซน-ละคร สำหรับสถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่จัดพิธีไหว้ครูโซน-ละครเอง ถือเป็นการอนุรักษ์มรดก ภูมิปัญญาของ บรรพบุรุษ และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติให้เกิดความเข้มแข็ง ส่งผลให้ประเทศ มีความมั่นคงในทุก ๆ มิติต่อไป

รายการอ้างอิง

- ขวัญฟ้า ภู่งงษ์สุทธิ. (2561). *หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้ วิชาศิลปศึกษาไทยวิชาทัศนศึกษาไทย 1 ศ 31225*. นนทบุรี: โรงพิมพ์มิตรสยาม.
- จันทิมา แสงเจริญ. (2539). *การร่ำถวยมือในพิธีก่อนแสดงละครชาตรี ของคณะละครชาตรี เมืองเพชรบุรี นิยมใช้ตัวพระคู่หน้า ไม่จัดคู่พระนาง*. ใน *ละครชาตรีเมืองเพชร*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จันทิมา แสงเจริญ. (2539). *ละครชาตรีเมืองเพชร*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (นาฏศิลป์ไทย). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จินตนา อนุวัฒน์. (ผู้ถ่ายภาพ). *การร่ำถวยมือในพิธีบวงสรวงพระพิฆเนศ เนื่องในงาน 84 ปี วิทยาลัยนาฏศิลป์*. ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2561.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2508). *ตำนานละครอิเหนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). พระนคร: คลังวิทยา.
- เต็มสิริ บุญยสิงห์, และ เจือ สตะเวทิน. (2526). *การละครเพื่อการศึกษา*. วิทยานิพนธ์ ป.ม. (นาฏศิลป์). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ธีรยุทธ ยวงศรี. (2542). *ละครชาตรี. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง*. 12, อักษร ล, น. 5778-5779.
- ประเมษฐ์ บุญยะชัย. (2526). *คู่มือการเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานเพลิงศพนางลมูล ยมะคุปต์*. ม.ป.ท.
- ประเมษฐ์ บุญยะชัย. (2540). *การรำของผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (นาฏศิลป์ไทย). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประสิทธิ์ ธีรานันท์. (2552). *ละครแก๊บนเมืองเพชรบุรี. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง*. 12, อักษร ล, น. 5770.
- ปานิสรา โกมลวิทย์. (2563). *ทำรำเพลงช้า “ท่าไหว้”*. ใน *ศิลปนิพนธ์ร่ำถวยมือ เพลงช้า: เพลงเร็ว*. นครปฐม: วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.

เพลงช้า เพลงเร็ว: การรำถวายมือในพิธีไหว้ครูขอนแก่น-ละคร

- ปาณิสรา โกมลวิทย์. (2563). ทำรำเพลงช้า “ทำสอดสร้อยมาลาแปลง”. ใน ศิลปนิพนธ์รำถวายมือ เพลงช้า: เพลงเร็ว. นครปฐม: วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- ปาณิสรา โกมลวิทย์. (2563). ทำรำเพลงเร็ว “ทำมรเคล้า”. ใน ศิลปนิพนธ์รำถวายมือ เพลงช้า: เพลงเร็ว. นครปฐม: วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- ปาณิสรา โกมลวิทย์. (2563). ทำรำเพลงลา “ทำลา 1”. ใน ศิลปนิพนธ์รำถวายมือ เพลงช้า: เพลงเร็ว. นครปฐม: วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- พิมพ์ิกา มหามาศย์ (ผู้ถ่ายภาพ). การรำถวายมือ นำโดยครู ลำดับตามอาวุโส (ตัวพระอยู่ทางซ้าย ตัวนางอยู่ทางขวา). ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2563.
- พิมพ์ิกา มหามาศย์ (ผู้ถ่ายภาพ). รำถวายมือ ในพิธีไหว้ครูขอนแก่น-ละคร วิทยาลัยนาฏศิลป์. ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2563.
- วาทีน ศานดี สันติ. (2559, 11 กรกฎาคม). การรำยาว: การเชื่อมโยงจักรวาล ท้องฟ้า ดวงดาว เทพเจ้า และภูตผี. <https://www.gotoknow.org/posts/610564>
- สุชาติา วีระพันธ์, รัชนิกร หน่อแก้ว, และ ศโรตา จันท. (2558). การศึกษากระบวนการทำรำเพลงช้า เพลงเร็วในรายณ์ กรณีศึกษาครูวีระชัย มีป่อทรัพย์. วิทยานิพนธ์ ศศ.บ. (นาฏศิลป์ไทยศึกษา). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- อมรา กล้าเจริญ. (2537). ละครชาตรีที่แสดง ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (นาฏศิลป์ไทย). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุคลากรกรม

- นพรัตน์ศุภากร หวังในธรรม (ผู้ให้สัมภาษณ์) พิมพ์ิกา มหามาศย์ (ผู้สัมภาษณ์). ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ จังหวัดนครปฐม. เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2564.
- วีระศิลป์ ช่างขุน (ผู้ให้สัมภาษณ์) จินตนา อนุวัฒน์ (ผู้สัมภาษณ์). ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2564.

ศุภชัย จันทร์สุวรรณ (ผู้ให้สัมภาษณ์) พิมพิกา มหามาศย์และจินตนา อนุวัฒน์ (ผู้สัมภาษณ์). ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2563.

สมบัติ แก้วสุจริต (ผู้ให้สัมภาษณ์) จินตนา อนุวัฒน์ (ผู้สัมภาษณ์). ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 21 กันยายน 2563.

สมพิศ ธรรมศิริ (ผู้ให้สัมภาษณ์) จินตนา อนุวัฒน์ (ผู้สัมภาษณ์). ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ จังหวัดนครปฐม. เมื่อวันที่ 21 กันยายน 2563.

Received: September 21, 2021

Revised: January 30, 2022

Accepted: February 2, 2022